

Viatjant en tres dimensions: Estereoscopia i turisme a principis del segle XX

Pep Parer

Els antecedents

*Càmera estereoscòpica conservada
a la Sala de Fotografia del
Museu Frederic Marés - MFM S-6351*

L'estereoscopia va ser durant molts anys una de les branques de la fotografia que més seguidors va tenir i que més negoci va generar. Professionals i aficionats, atrets per la fascinació de les tres dimensions, produïen i demanaven imatges que els hi fessin veure el món *tal com era*.

Fent una mica d'història direm que el fenomen de l'estereoscopia es basa en la visió binocular que el gènere humà gaudeix. No és tant el fet de tenir dos ulls, com la disposició i la distància dels mateixos, en paral·lel i a uns 6 centímetres i mig l'un de l'altre. La petita diferència entre les dues imatges del mateix motiu que reben els nostres ulls, és el que ens permet percebre la sensació de profunditat, la que ens ajuda a calcular distàncies i a veure el volum de les coses que ens envolten.

l'estereoscopia segueix aquest principi. Aquest fenomen reconegut i estudiat des de molt antic (des d'Euclides al s.III a.C, passant per Leonardo da Vinci o per Kepler al s.XVII), trobà una aplicació pràctica amb l'aparició del primer estereoscopi proposat pel físic britànic Charles Wheatstone el 1838, que amb uns dibuixos d'objectes, vistos des de dos punts de vista lleugerament diferents, aconseguia reproduir el fenomen de la visió en tres dimensions.

Però no és fins l'aparició de la fotografia que aquest *divertiment* científic no pren l'impuls definitiu per esdevenir realment pràctic i reconegut. Al 1851, dotze anys després de l'aparició de la fotografia, Louis Jules Duboscq introdueix comercialment a París un aparell estereoscòpic acompanyat de parells d'imatges sobre daguerreotip, que tenen un èxit immediat. El fenomen s'estén ben aviat a la resta d'Europa i als Estats Units, apareixent noves patents que s'obren pas i imposen les imatges estereoscòpiques com una font de comunicació i entreteniment moderna i eficaç.

La moda de la fotografia estereoscòpica

A mitjans del s.XIX el món està en plena revolució tecnològica i industrial i la demanda de coneixement és creixent. La gent vol saber com és el món que l'envolta i la fotografia dóna a la societat allò que demana. La fotografia de viatges, les vistes de ciutats, els àlbums singulars, l'aparició de la premsa il·lustrada i també la fotografia realista i captivadora de l'estereoscopia són el medi per aconseguir-ho.

Molts fotògrafs professionals s'hi apunten i ofereixen l'estereoscopia com un servei més dins el seu ofici. Aviat surten al carrer i comencen a nodrir la recent indústria de l'edició d'imatges estereoscòpiques que les classes acomodades i també les populars compren i col·leccionen amb avidesa. Apareixen empreses editores que fan tiratges sobre paper fotogràfic muntat sobre cartró de sèries col·leccionables sobre països llunyans, ciutats,

paisatges, oficis... però també de recreacions literàries i morals. Per pocs diners i un estereoscop, l'aparell per poder visionar les imatges, la gent s'il·lustra, aprèn i es distreu. Algun autor qualifica el fenomen d'aquest període com la *televisió victoriana* del moment, referint-se a l'afició que molts ciutadans del món sencer -amb un interès transversal, que sentien tant les classes riques com les més modestes- tenien per l'invent. Era normal doncs, que per passar les tardes, la gent amb un cert acomodament social -professionals, botiguers, empresaris, propietaris...- es reunissin per berenar i *veure vistes*, comentant i discutint sobre el que veien, fossin les novetats de les fires de París, o com vivien els indis americans.

Visor estereoscòpic de sobretaula conservat a la Sala de les Diversions del Museu Frederic Marés - MFM-S-10391

Els fotògrafs amateurs

Capsa per a plaques estereoscòpiques conservada a l'Arxiu Històric Fotogràfic de l'IEFC

No és fins a la imposició als mercats de la placa seca a finals del s.XIX i l'estandardització tècnica dels formats i aparells, que l'aficionat no pren part activa a la producció d'imatges. La placa seca que evita el laboriós procés del col·lodió humit -el més important fins el moment i usat quasi en exclusiva pels professionals- facilita el transport dels equips i evita la urgència de processaments complexes.

Les millores tècniques en càmeres i òptiques, també l'aparició de la pel·lícula plàstica i la millora de la sensibilitat de les emulsions, obren la porta a l'aficionat que ja pot fer les seves fotografies, processar-les i gaudir-les sense intermediaris.

Els primers aficionats, a l'última dècada del s.XIX, eren persones amb capacitat econòmica suficient i formaven part d'unes elits de vegades molt selectes. És en aquest moment quan apareixen els primers clubs i societats fotogràfiques que promouen l'ús de la fotografia com a font de coneixement i de creació. I ja a principis del s.XX és quan la fotografia amateur es consolida i es conforma com a part essencial del que és l'activitat fotogràfica i una de les fonts principals d'ingressos d'una indústria eficaç i creixent.

La fotografia estereoscòpica no va quedar al marge dels aficionats. La indústria ofería aparells cada cop més fàcils d'usar i més lleugers i els processos de revelat i tiratge de proves positives eren també cada cop més senzills.

A més a més, la fotografia estereoscòpica ofería certs avantatges a l'aficionat davant la fotografia convencional. La necessitat òptica per aconseguir l'efecte tridimensional obligava a treballar amb plaques d'una mida relativament petita, menys pesants, i per tant amb càmeres menys aparatoses. I per viatjar el pes de l'equip era un tema a considerar. Aquest tamany reduït juntament amb òptiques més curtes (distàncies focals entre el 50 i 80 mm), afavorien la lluminositat dels equips i per tant poder treballar a mà alçada, inclús en condicions de llum una mica pobres, disparant instantànies de qualitat. Això donava espontaneïtat a les imatges i la possibilitat de captar gent en moviment, activitats diverses i no haver-se de conformar amb paisatges estàtics i natures quasi mortes.

També el tiratge de positius amb còpies per contacte sobre paper o sobre vidre no requerien un utilatge ni un laboratori especialitzat. La visió a través de l'estereoscop ampliada i tridimensional compensava la mida de l'original.

Els inconvenients, però, també hi eren. La mida dels negatius no permetia retocs posteriors, cosa habitual en la fotografia convencional amb plaques més grans, ni ampliacions de gaire qualitat, doncs aviat es percebia el gra de l'emulsió.

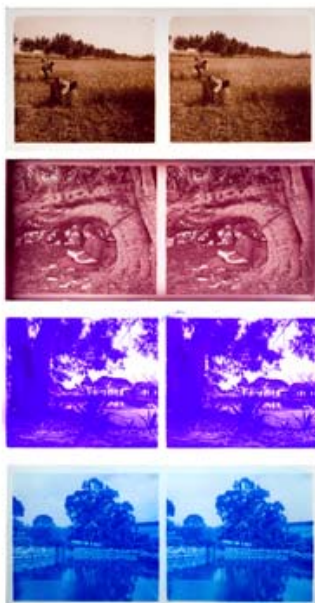
Així doncs, el típic estereoscopista aficionat, home o dona, era una persona que li agradava la fotografia, exigent però no en excés, generalment amb un cert

Visor estereoscòpic de mà conservat a la Sala de les Diversions del Museu Frederic Marés - MFM S-6351

nivell econòmic, amant de les activitats a l'aire lliure i interessat en captar els moments de lleure amb familiars i amics, per conservar d'aquests moments uns bonics records. El perfil ideal del turista.

Turisme estereoscòpic: Barrie, Perdigó Cortés, Jaume Roca, Monteys... i companyia

Plaques estereoscòpiques virades de la col·lecció Bassas, conservades a l'Arxiu Històric Fotogràfic de l'IEFC

Acabem de descriure las característiques dels nostres fotògrafs –Barrie, Perdigó Cortés, Jaume Roca i Monteys-. Veiem com actuaven, quins formats usaven i com seguien amb més o menys fortuna les recomanacions que els manuals i experts proposaven per tenir èxit en les seves fotografies.

Els formats emprats per aquests fotògrafs -6x13 cm i 4'5x10 cm-, ens indiquen la seva preferència per uns equips lleugers. Malauradament no coneixem de quins equips disposaven, però podem aventurar que podien ser aparells francesos, els més corrents a casa nostra, de la casa Gaumont, com el *Stereo-block notes*, o el *Stereopide*, o aparells de la casa Richard, el famós *Verascope* o el popularíssim *Glyfoscope*. Aquests aparells compartien mercat amb altres marques, com les alemanyes Enerman o Ica, o les càmeres Nettel, i també càmeres de formats diferents, com l'americana *Stereo Kodak Camera* de Kodak, que utilitzava pel·lícula en rotlle o la càmera anglesa *Royal Rubi Stereo Camera* de la casa Torthon-Pickard, les dues per formats 10x15.

Al moment de la presa, els manuals recomanen com a indispensable tenir un primer pla ben definit -un objecte, arbre o persona en primer pla- cosa que ajudarà a augmentar la percepció de relleu en el visonat de les imatges. La raó és senzilla d'entendre. La percepció de profunditat de les persones es perd a mida que la distància entre l'observador i els objectes és més gran. A partir d'uns 200 metres no podem percebre la profunditat de les coses amb claredat, i les òptiques de les càmeres estereoscòpiques escurcen encara més aquesta distància (fins els 30 metres). Per això no es recomana fotografiar paisatges llunyans o monuments distants, sense elements propers al fotògraf perquè el resultat seran imatges planes i poc efectistes. Aquí els nostres fotògrafs segueixen més o menys les normes, tot i que no tenen cap problema en fer plànols generals o paisatges extensos.

Els experts aconsellen exposar amb llum natural, intensa si pot ser, i amb plaques d'emulsió ràpida. La raó d'aquesta recomanació és poder treballar amb unes obertures de diafragma petites per guanyar definició ja que els diafragmes petits afavoreixen l'enfocament en la majoria de plànols i per tant la definició dels objectes; tot disparant amb velocitats d'obturació ràpides per evitar imatges mogudes. Tornant als nostres fotògrafs, veiem com la majoria d'imatges són a l'exterior o en interiors ben il·luminats. En alguns casos s'han quedat curts d'exposició, però tot i donar imatges molt grises o fosques en algunes zones, són tolerades i formen part de la col·lecció, pel tema o el record representat.

Els nostres fotògrafs feien els seus positius sobre placa de vidre, per poder ser vistos amb llum transmesa amb els estereoscops. Per millorar l'efecte de les escenes en alguns casos donaven color amb viratges o tintures de colors com el marró, el verd, el blau o el vermell. En més o menys grau, els fotògrafs amateurs de l'època eren amants també de tot el que comportava el laboratori i la química fotogràfica. Amb fórmules senzilles i una mica de constància, l'aficionat podia gaudir d'efectes riquíssims i d'una experiència gratificant i divertida, i a més a més compartida. Cal que tinguem present que l'estereoscopia i la fotografia amateur en general té un sentit ple com a experiència en grup. L'efecte socialitzador en l'àmbit familiar i d'amistats és evident. La fotografia esdevé un punt d'unió, un punt de trobada d'interessos compartits i intergeneracional, on el record i l'experiència dels grans alligona els més petits.

I una característica important, almenys entre els fotògrafs que us presentem, i que diu molt d'ells, és la pulcritud, constància i metodologia que demostren conservant les dades per reconèixer les vistes i els motius

retratats. I ho veiem en les inscripcions amb tinta fetes sobre les mateixes plaques, a les caixes on guardaven les imatges, i, en alguns casos, en el registres escrits que s'han conservat, apuntant els llocs, les persones, els anys...

De divertiment a document històric

Han passat els anys i allò que dins l'àmbit familiar era record ha passat a ser en molts casos patrimoni de tots. Són molts els arxius i museus que tenen com a part dels seus fons col·leccions de plaques estereoscòpiques, que durant molts anys s'han conservat quasi en l'anonimat perquè tècnicament les imatges i sobretot l'efecte (la tridimensionalitat) eren difícils de difondre.

En molts casos, les col·leccions de plaques estereoscòpiques són fons d'una riquesa extraordinària, amb molta informació associada que identifica i data les escenes amb molta exactitud. No sempre és així, però el caràcter mateix dels fotògrafs estereoscopistes, generalment metòdics -apuntaven les dades- ens permeten intuir que la informació serà més rica en aquesta mena de col·leccions.

*Full índex del Fons Jaume Roca
conservat a l'Arxiu Històric fotogràfic
de l'IEFC*

La clau de volta que ha suposat l'aparició de la fotografia digital, ens permet ara reproduir les imatges de molts fons fotogràfics històrics amb una facilitat extrema, donant-los a conèixer i posant-los a l'abast d'estudiosos i investigadors. Visualitzar les imatges permet posar en valor la informació que contenen, i, dins els àmbits dels arxius i museus, aquesta tasca cal realitzar-la amb planificació i coneixement.

Aquesta galeria vol ser una mostra d'aquesta feina silent, que des del Museu Frederic Marès i des de l'Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya es fa dia a dia. Recuperar i difondre aquestes col·leccions fotogràfiques és una tasca, que sumada a la d'altres institucions, va bastint un corpus fotogràfic patrimonial ric i divers.

Viatjant en tres dimensions: Estereoscopia i turisme a principis del segle XX. Pep Parer

Departament de Documentació i Investigació de l'IEFC